

М. О. ГОРНА,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри статистики,
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”

Методичні підходи до рейтингового оцінювання недержавних пенсійних фондів України

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад статистичного оцінювання сучасного рівня надійності недержавних пенсійних фондів. Розкрито методичні основи статистичного оцінювання фінансової надійності недержавних пенсійних фондів. Систематизовано фактори фінансової надійності недержавних пенсійних фондів, що дало змогу визначити систему показників та індикаторів надійності цих фондів.

Ключові слова: соціально-економічна статистика, пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, фінансова надійність, методологія рейтингового оцінювання.

Постановка проблеми. Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням доходності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

В умовах нестабільної економічної ситуації в Україні вибір недержавного пенсійного фонду має бути виваженим, аргументованим і підкріпленим аналізом результатів його діяльності, що мінімізує ризик втрати вкладених коштів і забезпечує отримання максимального доходу. У зв'язку з цим виникає необхідність інтегральної оцінки системи недержавного пенсійного забезпечення. Визначення рейтингу кожного недержавного пенсійного фонду дозволить оцінити його фінансову надійність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним аспектам економічної статистики присвячені наукові праці С. Герасименка, А. Головача, А. Єріної, О. Мазуренко, І. Манцурова, О. Осауленка та інших [1–4]. Сучасні проблеми статистики в контексті визначення механізмів реалізації державної соціальної політики стали об'єктом досліджень широкого кола українських науковців і фахівців: І. Калачової, О. Колодяжної, Е. Лібанової, М. Огай, В. Саріогло та інших.

Відаючи належне вкладу попередників у дослідження вищезгаданих наукових проблем, зазначимо, що надзвичайно високий динамізм, притаманний сучасній системі недержавного пенсійного забезпечення, призводить до постійних змін як у механізмі функціонування недержавних пенсійних фондів (НПФ), так і їх взаємодії з іншими суб'єктами економічних відносин. Це вимагає подальших наукових досліджень в напрямі удосконалення існуючої методології оцінювання надійності НПФ з урахуванням сучасних реалій.

Метою дослідження є визначення методологічних підходів до комплексного статистичного оцінювання сучасного рівня надійності НПФ. Задля досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- здійснити аналіз теоретико-методологічних основ статистичного оцінювання надійності НПФ;
- обґрунтувати доцільність використання комплексного підходу до статистичного оцінювання сучасного рівня надійності НПФ;
- визначити напрями та окреслити перспективи адаптування статистичної методології рейтингового оцінювання до сучасного стану НПФ України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні крім першого, солідарного, рівня пенсійної системи діє також третій (добровільний) рівень – недержавні пенсійні фонди. Хоча розбудова системи недержавного пенсійного забезпечення здійснюється в Україні з 2004 року, на сьогодні до НПФ залучено лише 2% працюючого населення.

**Методичні підходи до рейтингового оцінювання
недержавних пенсійних фондів України**

Платежі фізичних осіб становлять 4% внесків до НПФ, а решту здійснюють компанії. Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ НПФ зареєстровано у 9 регіонах України (табл. 1). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 53, або 73,6% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

Таблиця 1

Основні показники діяльності недержавних НПФ в Україні у 2015 р.

Області	Кількість НПФ	Загальна сума активів, тис. грн	Пенсійні внески, тис. грн	Кількість вкладників – фізичних осіб	Кількість вкладників – юридичних осіб	Кількість учасників НПФ, осіб	Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. од.
Автономна Республіка Крим	1	0,00	7 620,81	0	0	0	0
Дніпропетровська	4	71 238,34	49 351,60	6622	76	45499	5274
Донецька	6	40 376,66	67 832,28	1364	83	6723	1454
Івано-Франківська	2	22 349,36	7 971,40	1281	144	17680	4435
м. Київ	53	1 836 308,67	1 744 803,33	43424	1933	763142	48366
Львівська	2	5,39	4 562,65	64	42	2491	114
Одеська	1	3 685,13	89,51	10	2	426	12
Харківська	2	104,10	4 385,79	15	20	573	66
Херсонська	1	5 911,42	143,72	3	4	169	7
В цілому в Україні	72	1 979 979,07	1 886 761,11	52783	2304	836703	59728

Джерело: складено автором за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Аналіз абсолютних показників діяльності НПФ не буде достатнім для прийняття правильного рішення стосовно вкладання коштів у НПФ в умовах нестабільної економічної ситуації. Це обумовлює необхідність об'єднання цих показників в одну інтегральну оцінку G_j , яка характеризуватиме фінансову надійність НПФ. *Фінансова надійність НПФ* – це комплексна, динамічна характеристика, яка вимагає проведення інтегрального її оцінювання шляхом об'єднання всіх показників у єдину оцінку. Вирішення цього завдання передбачає застосування методології рейтингового оцінювання. Рейтинг НПФ – визначення їх відносної позиції серед інших одиниць сукупності, або абсолютної позиції – відносно нормативних критеріїв чи постійної бази порівняння.

Необхідність побудови комплексної методики рейтингового оцінювання НПФ насамперед зумовлена тими прогалинами в існуючих підходах, які призводять до зниження об'єктивності рейтингових оцінок:

- застосування в якості показників для рейтингового оцінювання одночасно кількісних та якісних показників та включення до рейтингу мультиколінеарних ознак, що знижує адекватність модельованої інтегральної оцінки;
- велика кількість показників призводить до необґрунтованого переваження розрахунків без підвищення якості інтегрального показника;
- використання показників різної розмірності та спрямованості призводить до викривлення результатів рейтингу;
- суб'єктивний підхід до визначення системи ваг дає можливість маніпулювати результатами рейтингів;
- більшість рейтингів являють собою ранжування НПФ, як правило за однією або декількома статтями балансу.

Побудова системи рейтингового оцінювання НПФ має на меті реалізацію комплексного підходу до визначення рівня фінансової надійності кожного окремого НПФ та виявлення основних закономірностей розвитку вітчизняної системи недержавного

пенсійного забезпечення в Україні. Досягнення цієї мети передбачає вирішення конкретних завдань, які логічно передбачають проходження низки етапів (рис. 1).

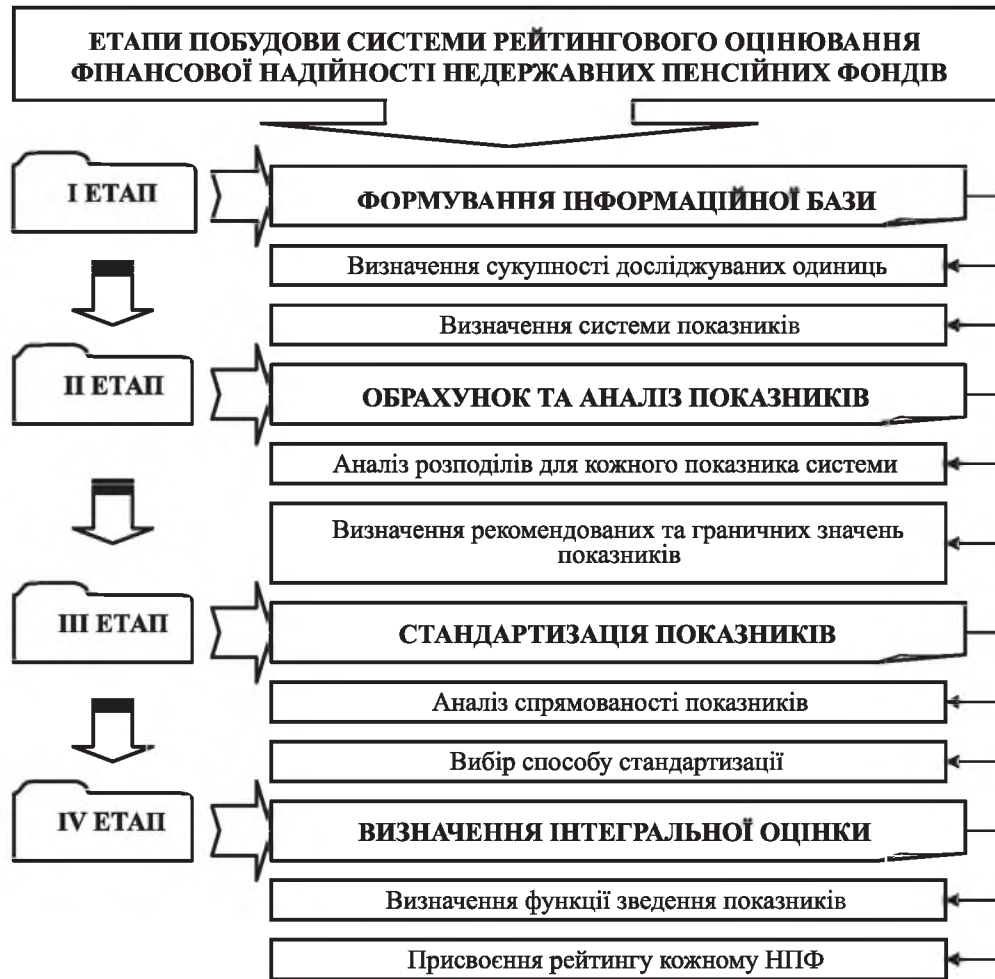

Рис. 1. Етапи побудови комплексної системи рейтингового оцінювання рівня фінансової надійності НПФ

Джерело: складено автором за даними [3; 4]

Якісне виконання завдань кожного етапу побудови системи рейтингового оцінювання НПФ передбачає дотримання таких принципів:

- комплексність – використання системи показників, які дають всебічну оцінку фінансового стану НПФ, в тому числі в динаміці;
- обґрунтованість – вибір функції вагових коефіцієнтів;
- коректність – рейтингова оцінка двох НПФ має бути незалежною відносно оцінок іншого (третього) НПФ;
- узгодженість – однакова спрямованість показників та їх відповідність обраному способу зведення в інтегральну оцінку.

Забезпечення фінансової надійності окремого НПФ лежить у площині завдань управління активами і пасивами. Відтак рейтингова система оцінювання має відповідати вимогам системи недержавного пенсійного забезпечення в частині виявлення основних факторів та загроз. Враховуючи те, що з-поміж проблем, які спричинили погіршення фінансового стану багатьох НПФ, основними є слабкість ресурсного потенціалу та низька якість активів, побудову системи рейтингового оцінювання доцільно здійснюватися у трьох напрямках:

**Методичні підходи до рейтингового оцінювання
недержавних пенсійних фондів України**

- 1) рейтингове оцінювання ресурсної стійкості НПФ – передбачає комплексне оцінювання стану ресурсної бази з таких позицій: оцінювання ліквідності та платоспроможності НПФ, динаміки складових ресурсної бази НПФ;
- 2) оцінювання якості активів та ефективності діяльності НПФ: оцінювання активів з позицій ризику, продуктивності використання активів;
- 3) комплексне оцінювання рівня фінансової надійності НПФ [3].

I етап. Для проведення рейтингового оцінювання формується сукупність НПФ залежно від мети та конкретних завдань дослідження. Важливою характеристикою методики є розрахунок рейтингів НПФ у часі. Це вимагає порівнянності досліджуваної сукупності НПФ за:

- колом охоплених об'єктів дослідження;
- критичним моментом реєстрації даних;
- методом обчислення показників;
- одиницями вимірювання.

Інформаційною базою для рейтингового оцінювання за цією методикою служать офіційні балансові дані НПФ, вільно доступні у друкованих чи електронних ЗМІ (офіційне видання НБУ – журнал “Вісник НБУ”, офіційна Інтернет-сторінка Нацкомфінпослуг та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, інших офіційних об'єднань НПФ). Використання доступних джерел інформації робить систему оцінювання доступною (відкритою) в методологічному плані як для самих НПФ, органів державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення, так і для вкладників НПФ за пенсійними контрактами.

Система показників включає групи показників, які використовуються в якості інформаційного забезпечення для проведення рейтингового оцінювання НПФ за всіма напрямками (табл. 2). В основу розрахунку системи показників покладено метод фінансових коефіцієнтів, який базується на методології побудови відносних величин. Задля визначення комплексного рейтингу НПФ визначено групи показників. Це забезпечить можливість оцінювання надійності фінансового стану НПФ з урахуванням всіх комплексних характеристик:

- 1) стану та структури ресурсної бази;
- 2) характеристик динаміки ресурсної бази;
- 3) ліквідності пенсійних активів;
- 4) структури активів та рівня прийнятих кожним НПФ ризиків;
- 5) економічної ефективності діяльності НПФ.

Таблиця 2

Показники діяльності недержавних пенсійних фондів

№	Показник (коефіцієнт)	Економічний зміст
Показники якості ресурсної бази НПФ та ефективності її використання		
1	Чиста вартість одиниці пенсійних внесків у НПФ	розрахункова вартість одиниці пенсійних внесків, що визначається діленням чистої вартості активів НПФ на загальну кількість пенсійних внесків
2	Чиста вартість активів НПФ	різниця між вартістю активів НПФ на день проведення підрахунку та загальною сумою зобов'язань НПФ, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку
3	Частка капіталу в пасивах НПФ	характеризує участь власного капіталу НПФ у формуванні його ресурсів
4	Коефіцієнт надійності НПФ	вказує на достатність капіталу НПФ для покриття залучених коштів
5	Відношення пенсійних внесків фізичних осіб до капіталу НПФ	характеризує захищеність вкладів громадян власним капіталом НПФ

№	Показник (коефіцієнт)	Економічний зміст
6	Генеральний коефіцієнт надійності НПФ	вказує ступінь покриття вкладень НПФ у ризикові (доходні) активи власним капіталом НПФ
7	Коефіцієнт використання зобов'язань НПФ	характеризує здійснювану НПФ політику з управління пасивами
Показники динаміки ресурсної бази НПФ		
8	Темп приросту балансового капіталу НПФ	характеризує відносний приріст балансового капіталу НПФ у порівнянні з минулим періодом
9	Темп приросту зобов'язань НПФ	характеризує відносний приріст зобов'язань НПФ у порівнянні з минулим періодом
10	Зміна чистої вартості одиниці пенсійних внесків у НПФ	показує, в яку суму пенсійних коштів вкладника НПФ на кінець звітної періоду конвертується одиниця його пенсійного внеску, здійсненого на початку звітної періоду
Показники ліквідності балансу НПФ		
11	Коефіцієнт покриття коштів фізичних осіб високоліквідними активами НПФ	характеризує ступінь покриття вкладів учасників НПФ високоліквідними активами НПФ
12	Частка високоліквідних активів у загальних активах НПФ	характеризує ступінь покриття загальних активів НПФ високоліквідними активами НПФ
Показники фінансової надійності НПФ у частині активів		
13	Частка доходних (робочих) активів у загальних активах НПФ	характеризує продуктивність використання активів НПФ
14	Частка кредитно-інвестиційного портфелю в активах НПФ	характеризує ефективність використання активів НПФ
15	Мультиплікатор капіталу НПФ	характеризує загальний рівень ризику діяльності НПФ
16	Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань НПФ	характеризує максимальну можливість НПФ в погашенні зобов'язань всіма активами
Показники ефективності діяльності НПФ		
17	Рентабельність активів (ROA)	характеризує розмір прибутку на 1 грн активів НПФ
18	Рентабельність капіталу (ROE)	характеризує розмір прибутку на 1 грн власного капіталу НПФ
19	Частка витрат у доходах НПФ	характеризує розмір витрат НПФ, здійснених для отримання одиниці прибутку
20	Коефіцієнт реального доходу НПФ	відображає доходність пенсійних активів НПФ з урахуванням рівня інфляції за розрахунковий період

Джерело: складено автором

II етап. Головним завданням цього етапу є визначення придатності сформованої системи показників для подальшого аналізу та побудови інтегральних оцінок. Негативним моментом при побудові рейтингових оцінок НПФ є наявність щільного зв'язку між вихідними показниками – мультиколінеарності, яка призводить до викривлення

отриманих результатів. Тому для обґрунтування статистичної моделі інтегрального оцінювання сукупності показників варто перевірити наявність мультиколінеарності за допомогою коефіцієнтів кореляції (Спірмена) та вилучити ті показники, які мають щільний зв'язок з іншими показниками.

III етап. При побудові інтегральних оцінок варто враховувати, що досліджувані ознаки як правило мають різну кількісну або якісну розмірність, а тому інтегральне оцінювання об'єкта дослідження вимагає їх стандартизації. Стандартизація ознак відбувається на основі порівняння фактичних значень відповідного показника зі стандартом – певною величиною, якою може бути нормативне значення, максимальне або середнє для сукупності. Побудова інтегральних оцінок вимагає також інформаційної односпрямованості показників. Адже взаємозв'язок між інтегральною оцінкою і показниками може бути як прямим – зростання показника збільшує інтегральну оцінку (показники-стимулятори), так і оберненим – зростання показника зменшує інтегральну оцінку (показники-дестимулятори).

IV етап. Інтегральна оцінка за кожним напрямом визначається як сума балів за всіма показниками: $G_j = \sum_1^n F_j$.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В статті розкрито сутність поняття “фінансова надійність НПФ”, що дало можливість розкрити механізм її формування, класифікувати її фактори, визначити показники і обґрунтувати методи її дослідження. В процесі дослідження встановлено, що значна кількість показників, використовуваних для оцінювання певних аспектів надійності НПФ, може бути розрахована за даними аналітичних рахунків звітності НПФ. Це вимагає подальших наукових розробок у площині виконання II–IV етапів побудови системи рейтингового оцінювання фінансової надійності НПФ.

Список використаних джерел

1. Економічна статистика : [підручник] : у 2 ч. Ч. 1. Макроекономічна статистика / [І. Г. Маніуров, А. М. Єріна, О. К. Мазуренко та ін.]. – К. : ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”, 2013. – 325 с.
2. Мазуренко О. К. Статистика державних фінансів : [навч. посіб.] // О. К. Мазуренко. – К. : КНЕУ, 2004. – 92 с.
3. Майба В. В. Статистичне оцінювання стійкості комерційних банків України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.10 / В. В. Майба ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”. – Київ, 2010. – 295 с.
4. Горна М. О. Статистичне забезпечення управління фондами соціального страхування : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.10 / М. О. Горна ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”. – Київ, 2016. – 196 с.
5. Мазуренко О. К. Інформаційне забезпечення соціального захисту в Україні / О. К. Мазуренко, М. О. Горна // Соціально-трудова відносина: теорія і практика : [зб. наук. пр.] / М-во освіти і науки України ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”; Ін-т соц.-труд. відносин. – К. : КНЕУ, 2016. – Вип. 1. – С. 140–146.
6. Horna Maryna. Statistical Analysis of the Social Insurance Fund of Ukraine / Maryna Horna // “Statistics of the XXI Century: New Challenges, New Opportunities”. The Third International Scientific Conference. – Kyiv, 2015. – P. 14–15.
7. Human Development Report 2015. Work for Human Development. Published for the UNDP United Nations Development Program [Electronic resource]. – Access mode : <http://hdr.undp.org/en/2015-report>.
8. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sector/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf
9. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. – Вашингтон, округ Колумбия, США : Международный Валютный Фонд, 2007. – 312 с.
10. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. № 1057-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

М. А. ГОРНАЯ,
кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры статистики,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетмана»

Методические подходы к рейтинговому оцениванию негосударственных пенсионных фондов Украины

Статья посвящена обоснованию теоретико-методологических аспектов статистического оценивания современного уровня надежности негосударственных пенсионных фондов. Раскрыты методические основы статистического оценивания финансовой надежности негосударственных пенсионных фондов. Систематизированы факторы финансовой надежности негосударственных пенсионных фондов, что позволило определить систему показателей и индикаторов надежности этих фондов.

Ключевые слова: социально-экономическая статистика, пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, финансовая надежность, методология рейтинговой оценки.

M. O. HORNA,
PhD (Economics),
Lecturer of Statistics Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

Methods for Rank Evaluation of Non-Governmental Pension Funds in Ukraine

The article is devoted to grounding of theoretical and methodological principles for statistical measurement of private pension funds reliability, and elaboration of scientific and practical recommendations for systemic analysis of its underlying factors.

The article lays methodological basis for statistical measurement of financial reliability of private pension funds. Interpretation for the category of reliability of private pension funds is given and its latent structure is identified, the need for its statistical measurement is demonstrated. Factors for financial reliability of private pension funds are systematized, which allows for constructing a system of indexes and indicators for private pension funds reliability measurement.

The current performance and developments of the national pension sector are measured on the basis of data from the National Securities and Stock Market Commission and official statistics, factors underlying financial reliability and destabilization of private pension funds are identified.

A differentiated approach is offered for constructing a rating system for private pension funds reliability measurement. Its methodology is based on general principles and fundamental positions of economic theory, social philosophy and statistical science. Findings can improve theoretical and methodological approaches to measuring reliability of the national private pension sector and elaborating systemic measures for its enhancement.

Keywords: social and economic statistics, pensions, private pension funds, financial reliability, rating methodology.

Посилання на статтю:

Горна М. О. Методичні підходи до рейтингового оцінювання недержавних пенсійних фондів України / М. О. Горна // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2016. – № 1–2. – С. 14–20.